

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

**Коровайко Олександр Іванович - кандидат юридичних наук, здобувач
Харківського національного університету внутрішніх справ**

УДК 343.1 (477)

Проаналізовано роль такої форми (джерела) кримінального процесуального права, як міжнародно-правові акти. Звернуто увагу, що вони здійснюють системний та послідовний вплив на всі прояви кримінального процесу України: правову доктрину у цій сфері, кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовну практику, правосвідомість учасників кримінальних процесуальних відносин. Враховуючи істотне значення міжнародно-правові акти для розвитку кримінального процесу України та забезпечення прав особи у цій сфері, вказано на необхідність вжиття дієвих заходів щодо ратифікації тих із них, які містять загальновизнані принципи і норми міжнародного права у сфері кримінального судочинства.

Ключові слова: міжнародно-правові акти, джерела кримінального процесуального права, кримінальне процесуальне законодавство, міжнародні стандарти кримінального судочинства, міжнародні стандарти прав особи.

Проанализирована роль такой формы (источника) уголовного процессуального права, как международно-правовые акты. Обращено внимание, что они осуществляют системное и последовательное влияние на все проявления уголовного процесса Украины: правовую доктрину в этой сфере, уголовное процессуальное законодательство, правоприменительную практику, правосознание участников уголовных процессуальных отношений. Учитывая важное значение международно-правовые акты для развития уголовного процесса Украины и обеспечения прав человека в этой сфере, указано на необходимость принятия действенных мер по ратификации тех из них, что содержат общепризнанные принципы и нормы международного права в сфере уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: международно-правовые акты, источники уголовного процессуального права, уголовное процессуальное законодательство, международные стандарты уголовного судопроизводства, международные стандарты прав человека.

The article analyses the role of such forms (sources) of Criminal Procedural law as international legal acts. The article emphasises that they imply systematic and consistent impact on all spheres of criminal proceedings of Ukraine: legal doctrine in this sphere, criminal procedural legislature, law enforcement practice, legal conscience of subjects of criminal procedural relationship. Taking into consideration significance of international legal acts in development of criminal procedure of Ukraine and securing rights of a person in this sphere, the article outlines necessity of taking effective measures for ratification of those of them, that contain generally recognized norm of international law in the sphere of criminal legal proceedings.

Key words: international legal acts, sources Criminal Procedural law, criminal procedural legislature, international standards of criminal legal proceedings, international standards of rights of a person.

Постановка проблеми. Одним із актуальних напрямів на шляху інтеграції нашої держави до Європейського Союзу є продовження в країні судово-правової реформи, яка за своїм обсягом зараз набула формату перезавантаження судової системи України. За словами Президента України, суть цієї реформи полягає у тому, що «...повертаємо Українцям право на правду, повертаємо Українцям право на справедливість, боремось за те, щоб в Україні був справедливий суд» [1]. І це повністю стосується кримінального процесуального права та регламентованої ним діяльності в частині подальшого приведення їх змісту у відповідність зі світовими стандартами, зокрема таким стандартом, як право, як справедливий суд. У цьому контексті важливого значення набуває питання впливу на кримінальне процесуальне право та значення для кримінальної процесуальної діяльності норм міжнародно-правових актів, які містять стандарти прав особи у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням характеристики та значення джерел кримінального процесуального права присвячено роботи Ю.М. Грошевого, О.М. Дроздова, В.М. Іщенка, О.Б.Загурського, М.М. Марченка, М.М. Міхеєнка, А.С. Мельника, О.Є. Омельченко, Д.П. Письменного, П.М. Рабіновича, О.В. Узунової, М.В. Цвіка, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін. Отримані науковцями результати сприяли розв'язанню низки теоретичних положень щодо формування системи джерел кримінального процесуального права та сприяли можливості залучити до регламентації кримінальної процесуальної діяльності норм міжнародно-правових актів, у тому числі і рішень Європейського суду з прав людини. В дослідженнях вчених також віднайшли своє вирішення питання класифікації, особливостей застосування цих актів у безпосередній діяльності слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів.

Не вирішені раніше проблеми. Однак з приводу значення (конкретних напрямів впливу) положень міжнародно-правових актів та їх впливу на формування національного кримінального процесуального законодавства в літературі висловлено різні точки зору. Основу цих розбіжностей становить акцентування

уваги в дослідженнях переважно на окремих різновидах міжнародно-правових актів (наприклад, міжнародних договорах України, які ратифіковані Верховною Радою України, або міжурядових і міжвідомчих міжнародних договорах), а не взагалі на міжнародно-правових актах як окремому явищі права. Найбільш комплексне дослідження цього питання проведено О.В. Узуною [2]. Слід відмітити і працю О.М. Дроздова [3]. І хоча вченими зроблено значний внесок у розробку питання значення міжнародно-правових актів як джерел кримінального процесуального права, але, як вважається, це питання ще потребує свого дослідження. Його з'ясування має важливу методологічну роль, яка полягає в тому, що розуміння напрямів впливу цих актів буде спрямовувати науковців, практиків, законодавця на правильне розуміння значення того чи іншого міжнародно-правового документа для кримінального процесу, його належне застосування та таку, що відповідає «духу» та «букві закону» реалізацію їх норм. Зокрема, О.М. Дроздов відмічає, що реформування кримінального процесуального законодавства в напрямку приведення його у відповідність з міжнародними нормами в галузі прав людини є нині насущною проблемою [3, с. 83].

Мета. Метою статті є дослідження напрямів впливу міжнародно-правових актів на формування та розвиток національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, звернемо увагу на той момент, що право, у тому числі і кримінальне процесуальне, не виступає явищем, яке назавжди застигло у своєму існуванні. Воно постійно зазнає впливу тих чи інших зовнішніх і внутрішніх чинників. Наприклад, відмічено, що останнім часом значно зросла роль такого джерела права, як міжнародно-правові договори, що є різновидом нормативно-правових договорів [4, с. 181]. Значну частину таких договорів складають міжнародно-правові акти, які містять загальновизнані принципи і норми у сфері кримінального судочинства. Тому погодимося із П.С. Єлькінд, яка відмічала, що, перебуваючи в залежності від свого змісту, виражаючи його, форма кри-

мінально-процесуального права не пасивна, її активна роль зводиться не тільки до способу інформування про певні правила поведінки, що міститься в ній, а й до безпосереднього впливу на неї, адже за загальним правилом норми кримінально-процесуального права та нормативні акти сприяють розвитку змісту права [5, с. 87]. Відповідно, одним із таких чинників (засобів впливу) на розвиток змісту кримінального процесуального права слід вважати норми міжнародно-правових актів.

Щодо значення для національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики міжнародно-правових актів, то поза залежністю від вирішення питання про їх співвідношення як норм міжнародного права із нормами національного права чи вирішення питання про надання їм статусу джерела кримінального процесуального права або значення акта рекомендаційного характеру, їх роль визнається серед науковців та практиків [2, с. 96-100; 3, с. 60-94; 6, с. 35-37; 7, с. 10-14]. Вважаємо, що всі міжнародно-правові акти, які містять загальновизнані принципи і норми у сфері кримінального судочинства, слід розглядати як явище загального порядку. Їх спільність пояснюємо суб'єктом видання (міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міждержавних відносин), значенням (містять міжнародні стандарти кримінального судочинства або визначають загальновизнані механізми гарантування прав особи у цій сфері) та сутністю (характеризуються як джерела права). Для з'ясування впливу цих актів на розвиток кримінального процесуального права проаналізуємо точки зору науковців з цього питання.

Так, О.В. Узунова вказує на такі наслідки взаємодії норм міжнародного права та норм національного кримінального процесуального права: ці «норми ... можуть бути регулятором ... у процесі нормотворення галузі кримінально-процесуальних правовідносин», «... застосовуються безпосередньо для регламентації кримінально-процесуальної діяльності на конкретних стадіях процесу», «... інкорпоровані в кримінально-процесуальне законодавство України», «... конкретні міжнародні положення, що зачіпають галузь кримінально-проце-

суальної діяльності, ... трансформуються в галузеве право держав, без чого неможливо їхнє практичне здійснення» [8, с. 186-187].

Як вважаємо, О.В. Узунова звертає увагу на те, що норми міжнародних актів у галузі кримінального судочинства здійснюють свій вплив під час: нормотворення – як правові зразки та правові стандарти для формулювання кримінальних процесуальних норм або створення відповідних правозахисних механізмів; правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності – як складова галузевого законодавства та при вирішенні індивідуально визначених справ; розширення змісту норм національного кримінального процесуального права – як результат їх інкорпорації в кримінально-процесуальне законодавство України. Наведене О.В. Узуною розуміння значення та форм реалізації міжнародних стандартів у досліджуваній галузі правозастосування слід підтримати. Зокрема, на такі аспекти реалізації норм міжнародно-правових актів у кримінально-процесуальному законодавстві та кримінально-процесуальній практиці (дотримання державою; закріплення в законодавстві правил, аналогічних передбачених у міжнародних актах; інкорпорація в кримінальні процесуальні закони; застосування у правозастосовній практиці) вказує у своїй роботі Є. В. Курушина [7, с. 16-17].

З приводу значення міжнародних договорів України у сфері протидії злочинності О.М. Дроздов відмічає, що вони створюють правову основу для надання правової допомоги по кримінальних справах, підвищуючи тим самим ефективність протидії злочинності, але й певною мірою уніфікують чинне кримінально-процесуальне законодавство з точки зору загальновизнаних принципів та вимог, що ставляться міжнародним співтовариством до цього виду державної діяльності [3, с. 66]. З цим можна погодитися, адже міжнародне право у більшості випадків є акти, ухвалені спільно багатьма державами-учасниками відповідного договору, що передбачає певне узгодження та уніфікацію їх позицій, у тому числі щодо змісту прав та свобод людини у сфері кримінального судочинства. Також вказаний автор звертає увагу на факт непрямого засто-

сування норм міжнародного права. Це полягає в тому, що закон тлумачиться таким чином, щоб його зміст не суперечив міжнародно-правовим нормам [3, с. 83]. У цьому виявляється основоположне значення тих актів. З приводу актів міжнародного права, які ще не були ратифіковані Україною, науковець слушно вказує на те, що хоча ці документи не є юридично обов'язковими, але їхні положення повинні братися до уваги при підготовці законодавчих актів, так само як і у процесі їх застосування [3, с. 69], а щодо актів, які мають рекомендаційний характер (наприклад, акти Ради Європи), то їх положення повинні бути реалізовані в національному кримінально-процесуальному законодавстві [3, с. 66]. Зазначену точку зору в цілому можна підтримати, адже такі акти містять ефективні, досконалі та дієві моделі правозастосовних процедур, до того ж у них передбачені більш широкі гарантії прав і свобод особи.

В.Я. Крижановський з приводу взаємодії міжнародних стандартів і норм національного права відмічає, що ратифікація Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод обумовила необхідність приведення у відповідність з європейськими стандартами раніше прийнятих Україною законодавчих і нормативно-правових актів щодо прав і свобод громадян [9, с. 116]. Тут, як уявляється, автор акцентує увагу на значенні норм конвенції як критеріїв для оцінювання вітчизняного законодавства, зокрема і кримінального процесуального, щодо відповідності його визнанням у світі стандартам прав людини. При цьому науковець слушно вказує, що таке визнання має своїм наслідком необхідність «приведення у відповідність з європейськими стандартами раніше прийнятих Україною» законів. Додамо, що це стосується і підходів до організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності з боку слідчих, прокурорів, суддів.

Одним із невід'ємних наслідків (способів) реалізації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є діяльність Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Відмічено, що законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосуван-

ня Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням його позиції, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції [10, с. 6]. З приводу впливу рішень ЄСПЛ на кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовну практику, правосвідомість, науку Ю.М. Грошевий зауважував, що це виявляється в наступних специфічних функціях: тлумачній, формування досвіду застосування Конвенції у сфері кримінального судочинства, удосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, удосконалення правосуддя у кримінальних справах, інформаційній, взаємодії з наукою кримінального процесу та розвитку правової доктрини [6, с. 42]. Погодимося із видатним вченим, що і сама Конвенція і рішення Суду здатні впливати не лише на правозастосовну практику, а й на кримінальне процесуальне законодавство, правосвідомість, науку.

У свою чергу, О. Толочко, аналізуючи роль рішень ЄСПЛ у механізмі кримінального процесуального регулювання, вказує, що вони послідовно формують певний стандарт кримінального провадження, виробляють правові орієнтири для судів у спірних питаннях здійснення правосуддя, сприяючи становленню єдиних підходів у правозастосовній практиці. Автор також обґрунтовано наголошує на тому, що сьогодні рішення цього суду перетворилися у важливий фактор розвитку кримінально-процесуального законодавства, під їх впливом формуються нові правові норми, які відповідають міжнародним правовим стандартам стосовно прав людини. Також, що є немало-важним, рішення Європейського суду – юридичний факт, що змінює правосвідомість правозастосовників [11, с. 60]. Тобто в даному випадку знову ж таки відмічено широкий спектр ролей, які відіграють норми, зокрема Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у їх інтерпретації в рішеннях ЄСПЛ, у сфері кримінального судочинства щодо теорії, нормотворення, практики правозастосування та правосвідомості.

О.Є. Омельченко звертає увагу на те, що принципи й норми міжнародного права та

міжнародних договорів після ратифікації (затвердження) або інкорпорування (включення, запозичення) у закони (статті закону), поряд із Конституцією України, стають підґрунтям кримінально-процесуальних норм, які стають заснованими на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права [12, с. 36, 37]. Тобто мова йде про те, що вказані акти, окрім своєї основної ролі як регулятора кримінальних процесуальних відносин, виконують функцію ідеологічної основи кримінально-процесуальних норм. У цьому контексті погодимося із Д.П.Письменним, що кримінальне процесуальне законодавство має враховувати найважливіші демократичні принципи кримінального судочинства, які проголошені в основоположних міжнародних документах [13, с. 36, 37]. З аналізу цих двох позицій можна зробити висновок про роль норм міжнародного права як підґрунтя для формування вітчизняного права на ґрунті демократичних засад, визнаних у світі ідей загальної поваги та дотримання прав людини і основоположних свобод.

Досліджуючи питання правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права, О. В. Капліна звертає увагу на той факт, що ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і функціонування ЄСПЛ поставили перед вітчизняними правозастосовниками проблеми, пов'язані не лише з імплементацією нових термінів, але й зі з'ясуванням їх семантичного значення: доступ до правосуддя, доступність правосуддя, розумні строки судового розгляду [14, с. 172]. Тобто міжнародні акти, які містять стандарти кримінального судочинства або прав особи у цій сфері, сприяють не тільки змістовному оновленню кримінального процесуального права завдяки імплементації до вітчизняного законодавства, а й сутнісному оновленню та лексичному збагаченню цієї складової системи права України. Особливо це стосується випадків застосування загально визнаних міжнародних норм і принципів під час тлумачення норми кримінально-процесуального права в певних конкретно-історичних умовах, коли в державі істотно змінюється соціально-політична обстановка, переоцінюються цінності, відбуваються активні реформа-

ційно-правові процеси [14, с. 243]. Тобто в тих умовах, які відповідають процесу реформування судової системи України.

Погодимося із П. П. Андрушком та М.М. Васюк, які відмічають, що міжнародно-правовий акт є зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою, що передбачає імplementування у власне законодавство норм цих актів, що сприяє підвищенню ефективності національного законодавства та регульованій правозастосовній практиці. При цьому, як відмічають автори, міжнародні договори, як джерела права, містять вихідні норми та принципи, що є основою існування правової системи будь-якої країни світу, а їх належна імплементація та дотримання сприяє дотриманню прав свобод людини [16, с. 226]. Як бачимо, фахівці у галузі кримінального права також дають схожу оцінку формам впливу та наслідкам залучення до правової системи нашої країни міжнародно-правових актів.

Наведене знову вказує на доцільність розгляду досліджуваних джерел права у їх єдності та взаємодії, як певної цілісної, внутрішньо узгодженої та взаємодіючої системи джерел міжнародного права та її складової системи джерел міжнародного права у сфері кримінального судочинства, які відображають сучасну ідею «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав» [16]. У літературі відмічено, що загальнолюдські принципи – одне з найкращих досягнень людства, вони закріплені в міжнародно-правових документах, а будучи загальнолюдськими, стають обов'язковими для всіх держав [4, с. 199]. Такий єдиний за походженням (міжнародний) та системний за змістом (загальні права людини) вплив міжнародно-правових актів можна пояснити спільною для всіх них дією узагальнюючого характеру як певного стандарту – стандарту прав людини і основоположних свобод. У цьому П. Рабінович та О. Венецька звертають увагу, що «невипадково стосовно таких міжнародних договорів висловлювалась думка про те, що правильніше говорити не про права і свободи, закріплювані у них, а власне про міжнародні стандарти у галузі прав людини ... Тому-то найчастіше поняття стандартів прав людини

пов'язують саме з міжнародно-правовими актами, які найповніше відображають надбання людства у цій сфері» [17, с. 20-21]. Така система стандартів (певним чином різнорівнева) здійснює цілісний вплив на становлення та забезпечення дотримання прав людини і основоположних свобод і у сфері кримінального судочинства.

Висновки. Підсумовуючи викладені міркування щодо напрямів впливу міжнародно-правових актів на формування та розвиток національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, можна вказати на наступне.

Насамперед відмітимо, що з узагальнення наведених вище позицій науковців зробимо висновок про можливість виділення рівнів правової системи України, де знаходять свій прояв міжнародно-правові акти, які містять міжнародні стандарти прав людини і основоположних свобод, у тому числі і стандарти у сфері кримінального судочинства.

Так, можна вести мову про: доктринальний рівень (формування концепцій справедливого судочинства, ідеї забезпечення прав особи у кримінальному провадженні), рівень законодавства (формулювання на ґрунті цих актів концепцій реформування судочинства, кримінальних процесуальних норм про права особи у кримінальному провадженні), рівень правозастосування (реалізація кримінальних процесуальних норм, сформованих на ґрунті концепцій, ідей про права особи у кримінальному провадженні та проникнутих принципами міжнародного права у цій сфері; забезпечення та дотримання прав людини й основоположних свобод особи у кримінальному провадженні). Також, безумовно, є складовою правової системи та тісно пов'язано із наведеними рівнями – це рівень правосвідомості. Адже, як відмічено, вплив об'єктивного юридичного права та й усього юридичного регулювання на правосвідомість виражений у тому, що вони виступають найважливішими джерелами формування, перетворення і розвитку останньої [18, с. 93-94].

Вказані рівні є відображенням напрямів впливу міжнародно-правових актів на формування та розвиток національного кримі-

нального процесуального законодавства та правозастосовної практики. До числа цих напрямів віднесемо: ідеологічний – формування правосвідомості законодавця, правозастосувача, учасників кримінального провадження, заснованої на ідеї визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав та свобод; науково-пізнавальний – формування нових та розширення існуючих доктринальних положень та ідей щодо змісту, характеру та напрямів розвитку кримінального процесу України; нормативний – імплементації цих актів у національне законодавство, розробка на їх основі норм кримінального процесуального права чи приведення цих норм у відповідність із змістом міжнародних стандартів у цій сфері; правозастосовного тлумачення-розкриття змісту чинних кримінальних процесуальних норм у контексті ідеї справедливого судочинства; власне правозастосовний – реалізації норм цих актів, що забезпечує формування кримінального провадження на засадах верховенства права відповідно до міжнародних стандартів, що гарантує забезпечення особі належну реалізацію права на справедливий суд.

Вважаємо, що реалізація наведених у статті теоретичних узагальнень, сприятиме не тільки наповненню новим змістом окремих складових правової системи України, а й забезпечить імплементацію до національного законодавства та включення до судової практики тих засад, на яких у багатьох країнах світу базується правове регулювання права на справедливий суд. З цього приводу погодимось з думкою, що імплементація міжнародних норм про захист прав людини в національне законодавство спроможна значною мірою вдосконалити практику правозастосування в Україні [9, с. 122]. Відмітимо, що своєї актуальності не втратили питання формування та змісту джерел кримінального процесуального права, системи джерел цієї галузі права України (складу, структури, взаємодії елементів) та перспектив розвитку.

Література

1. Виступ Президента у Верховній Раді під час розгляду змін до Конституції в частині правосуддя : Головна – Новини – Промо-

- ви // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-u-verhovnij-radi-pid-chas-rozglyaduzmin-d-37271>: 02 Червня 2016 – 15:00
2. Узунова О. В. Міжнародні договори України як джерела кримінально-процесуального права України / О. В. Узунова // Держава та регіони. – 2009. – № 1. – Серія: Право. – С. 96-100.
3. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дроздов О. М.; – Х., 2004. – 232 арк.
4. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.
5. Элькинд П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права / П.С. Элькинд. – Л., 1963. – 172 с.
6. Грошевий Ю.М. Кримінальне процесуальне право та його джерела / Ю.М. Грошевий / Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шилю. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
7. Курушина Е. В. Международно-правовые акты как источники уголовно-процессуального права Российской Федерации : автореф. дисс. на соиск. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Е. В. Курушина. – М., 2003. – 28 с.
8. Узунова О. В. Значення міжнародно-правових актів, як джерел права, для кримінально-процесуального законодавства України / О. В. Узунова // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 181-188.
9. Крижановський В. Я. Міжнародні стандарти судового захисту прав людини та їх імплементація в систему правозахисту в Україні / В. Я. Крижановський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов, Л. І. Кормич, Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолдспорт України, НУ ОЮА. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 42. – С. 116 – 123.
10. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів / Т. І. Фулей. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.
11. Толочко О. Роль рішень європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання / О. Толочко // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. – 3. – С. 56-61.
12. Омельченко О. Є. Джерела, які визначають порядок кримінального провадження / Юридичний часопис / О. Є. Омельченко // Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 32-37.
13. Письменний Д. П. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України: стан і перспективи / Д. П. Письменний // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 38-47.
14. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія / О. В. Капліна. – Х.: Право, 2008. – 296 с.
15. Андрушко П. П. Міжнародні договори як джерело кримінального права / П. П. Андрушко, М. М. Васюк // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 224-226.
16. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015
17. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 18-28.
18. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами / П. М. Рабінович. – Львів : Край, 2007. – 192 с.